

УКРАЇНСЬКІ ТРАДИЦІЙНІ І СУЧАСНІ УЯВЛЕННЯ ПРО СМЕРТЬ І ПІДГОТОВКУ ДО НЕЇ

Наталія Громова
Ростислав Конта

UKRAINIAN TRADITIONAL AND MODERN BELIEFS ABOUT DEATH AND PREPARATION FOR IT

Natalia Gromova
Rostyslav Konta

Relevance. *The theme of death and preparation for it occupies a special place in the traditional worldview of Ukrainians and remains one of the least transformed spheres of folk culture. In the context of contemporary social changes, particularly wartime losses among both military personnel and the civilian population of Ukraine, reflection on traditional and modern perceptions of death acquires particular scholarly and social significance, as it contributes to a deeper understanding of the mechanisms of collective memory, identity, and psychological adaptation to loss.*

Purpose. *The purpose of the article is to analyze traditional and contemporary Ukrainian perceptions of death, the afterlife, and human preparation for the transition from life to death, as well as to identify the worldview, religious, and sociocultural factors that ensure the persistence of funerary ritual practices and conceptions of the afterlife.*

Methods. *The study is based on the use of empirical and theoretical methods applied in ethnology and other humanities, including analysis, synthesis, the historical-comparative method, and the descriptive method. The research draws on ethnographic studies of the nineteenth to twenty-first centuries, folklore materials (primarily proverbs and sayings), contemporary oral testimonies, and media sources. The interpretative method made it possible to reveal the symbolic and worldview-related significance of funerary practices and the beliefs associated with them.*

Results. *It has been established that perceptions of death and funerary practices in the Ukrainian tradition constitute some of the most stable and conservative elements of culture, especially in rural settings. The study analyzes folk concepts of a «good» and a «bad» death, as well as the role of Christian religiosity and the cult of ancestors in shaping attitudes toward the deceased. Particular attention is paid to practices of preparing for death during one's lifetime, including the preparation of a «death bundle», the advance making of a coffin, the composition of funeral scenarios, and the erection of gravestones and writing of epitaphs while still alive.*

Conclusions. *The article concludes that preparation for death during one's lifetime and the preservation of traditional funerary ritual practices perform not only practical but also important psychological and worldview functions, facilitating the acceptance of the inevitability of death and the reduction of existential anxiety. Funerary practices emerge as a significant mechanism of collective memory and cultural continuity that adapts to new historical conditions while preserving its core meanings. The results obtained may be used in further ethnological, cultural, and interdisciplinary studies of death and traditional Ukrainian worldview concepts.*

Keywords: «good» and «bad» death, traditional worldview, funeral rituals, afterlife.

На відміну від інших аспектів традиційного світогляду (Як постав світ, тварини і люди? Що собою являють небо, сонце, місяць і зорі, атмосферні явища – дощ, туман, сніг, вітер? Як збільшити врожай раціональними чи магічними засобами? Як в людське тіло потрапляють хвороби і як їх лікувати?), у яких точні науки пішли далеко вперед і розвіяли давні примітивні народні уявлення, тема смерті і потойбіччя досі залишається для науки нерозгаданою таємницею. Тому у цій сфері ми й досі послуговуємося народними віруваннями. Обряди, пов'язані

із народженням дитини (вагітність, пологи, родини, хрестини) і весілля дуже модифікувалися, багато старих магічних ритуалів зникли – оскільки люди переконалися, що і без них дитина спроможна успішно народитися і вирости здоровою, а пошлюбне життя цілком може бути вдалим і без короваю на весіллі, який замшувала обов'язково парна кількість коровайниць, і щоб усі вони були щасливо одружені. Та і взагалі без обрядово оформленого весілля цілком можна обійтися. Натомість поховальна обрядовість, особливо у селах, до сьогодні майже не змінилася – якщо ми відкриємо архівні записи етнографів XIX ст. і побуваємо на сучасному похороні у селі, побачимо майже одне й те саме, спрощення і скорочення мінімальні.

Історіографія української поховальної обрядовості і народних уявлень про смерть у народознавчій науці дуже об'ємна. Поховальний обряд, попри свою складність вивчення з етичної точки зору, привертав увагу багатьох етнологів і фольклористів (вивчення голосінь як фольклорного жанру). У різний час над дослідженням цієї теми працювали Зенон Кузеля, Володимир Гнатюк, Дмитро Зеленін, Валентина Борисенко, Роман Гузій, Ірина Коваль-Фучило, Валентина Сушко, Олена Боряк.

Тема смерті і потойбічного життя завжди хвилювала пересічних людей, оскільки її нікому не оминати. Тому перед народами загалом і видатними філософами-мислителями зокрема постало дві наріжні проблеми, чи краще сказати потреби: 1) прийняти неминучість смерті і 2) з'ясувати, що ж чекає на людину після смерті і якнайповніше підготуватися до переходу.

Щодо прийняття неминучості смерті, тут людині для заспокоєння стає у нагоді народна вікова мудрість, сконцентрована у численних прислів'ях: «Верти не верти, а треба умерти», «Більше рази не вмреш», «Двох смертей не бути, а раз умерти треба», «Двом смертям не бути, а однієї ніяк не минути», «Скільки не живи, а помирати доведеться», «Від смерті ані відкупитися, ані відмолитися», «Від смерті не втечеш», «Є зілля на всяку слабість, лиш на смерть нема», «Не житимеш довіку, бо проти смерті нема ліку», «Жити надійся й умирати готовся», «Молодий може умерти, а старий мусить», «Люди мруть і нам дорогу труть, а ми сухарів насушимо, та й собі рушимо», «Мруть люди і нам так буде», «Раз мати родила, раз і умирати», «Скільки не жити, а смерті не відбити», «Всі «там» будемо» (Прислів'я та приказки 1990, с. 187–193), «Аби не вмирили, то вже б небо підпирили» (Борисенко 2016, с. 223). Загалом глибока релігійність допомагала українцям прийняти смерть близької людини, адже християнство вчить, що «на все воля Божа», «Богові на небі потрібен був іще один ангел» і «в раю на душу очікує вічне життя, значно краще за скороминуще земне». Якщо людина довго хворіла і важко помирала, про неї кажуть «відмучилась», тобто смерть сприймається як полегшення і відрода.

Дистанціювання живих від покійників у просторовому плані сталося порівняно пізно – за дослідженнями Олени Чебанюк, аж у XVII ст. А до того хоронили померлих просто в садах, на обійсті, під порогом. Тобто в ті давні часи померлі були поруч і це було чимось буденним, звичним, а не моторошним. Ще і в наш час можна знайти могили родичів біля хат у садах Чернігівщини і Полтавщини (Чебанюк 2024).

Отже, проблема безсмертя не вирішувана для окремо взятої людини. Разом з тим, людина може продовжити себе у віках завдяки дітям. Тому усі без винятку традиційні суспільства мотивували своїх членів до дітонародження, і дітей мало бути багато – вже на весіллях бажалося «діточок, як на небі зірочок». Старі люди вважали, що як дочекалися онуків (а ще краще – правнуків), то вже й можна спокійно помирати. На цю ж ідею працювала і настанова знати і шанувати своїх пращурів, щоб рід не згасав. Вороги, відьми і чаклуни, бажачучи людині зла, проклинали не тільки її саму – а й її нащадків до сьомого коліна.

Другим шляхом до безсмертя була ідея залишити про себе пам'ять і славу у серцях людей: «Не помирає той, хто в серцях живе» (Прислів'я та приказки 1990, с. 189). В давніші часи це було менш важливо, оскільки абсолютна більшість селян просто важко фізично працювали усе життя, залишаючи по собі лише дітей. Це яскраво засвідчується і в наш час російсько-української війни. Після російських обстрілів одні люди в новинах потрапляють лише у статистику, про інших же згадують поіменно, з вказівкою «загинув вчений, поетеса, художниця...».

Оскільки смерть неминуча, то люди прагнули померти хорошою смертю, а не поганою. Якою ж уявлялася хороша смерть для українців? Такі уявлення, до речі, притаманні не лише українцям, вони є досить універсальними. Отож, людина має дожити свій вік, тобто померти вчасно (рання смерть сприймалася як погана – так само, як і занадто пізня). Смерть має бути «своя», тобто від старості – а не «нагла», тобто насильницька, раптова. Померти треба вдома, серед рідних, а не на чужині поміж чужих і байдужих людей. Вмираючи, треба простити усіх винуватців і попросити вибачення у всіх, кому завинив – тобто померли з легкою душею, з миром, без образ. Також смерть має бути легкою, найкраще – уві сні. Так померла Богородиця – заснула

і не прокинулася, і це християнський зразок найлегшої смерті, яку Бог посилав людині за праведність. Як і в інших слов'янських народів, в українців легка смерть асоціювалася із безгрішністю, а як людина довго і в муках умирала – то підозрювали, що це відьма, котра не встигла передати свої знання комусь іншому. Тому є актуальне і в наш час вірування, що не можна дозволити вмираючій відьмі вхопити когось іншого за руку – а такий спосіб вона передасть своє «відьомство» іншій людині проти її волі. Якщо в наш час людина при смерті – її намагаються усіма доступними медичними способами реанімувати, навіть якщо людина тяжко хвора і жити їй залишилося недовго – кожен додатковий день цінний. Натомість в традиційних культурах людині, що важко вмирала, допомагали померти – давали в руки свічку, а якщо підозрювали, що це відьма чи чаклун – то й пробивали дірку в стрісі чи й узагалі знімали стріху на хаті, розширюючи в такий спосіб «двері» на той світ, куди грішна душа відьми все ніяк не «пролазила». Ще вкрай важливо, щоб смерть була хорошою, тобто для забезпечення правильного упокоєння небіжчика на тому світі треба належно її оформити з усіма необхідними поховальними обрядами (Виноградова 2008, с. 49). Все це стосується, селян, натомість для українських козаків, як і для інших мілітаризованих спільнот, бажаною, тобто славною, була смерть у бою.

Люди, які померли «своєю» смертю, переходили в розряд «чистих» покійників. Навколо них розгортався так званий «культ предків», який базувався на вірі в те, що мерці, знаходячись під землею, продовжують опікуватися своїми живими родичами, оскільки саме вони мають владу над врожаєм – бо ж рослини виростають якраз із землі. Відповідно, задля отримання врожаю, а також для того, щоб домашня худоба (яка харчується травною, що росте із тієї ж таки землі) була здорова і вправно розмножувалася, і навіть задля добробуту загалом (життя і здоров'я, щаслива доля людей, народження дітей) необхідно було задобрювати померлих предків за принципом «примусу до дарообміну», або «do ut des» (лат. «дай і тобі буде дано»). Для цього в певні свята, поминальні дні, їх годували звичайною матеріальною їжею. Якщо ж цього не робити, вірили, що пращури не залишаться нейтральними, а гніватимуться і надсилатимуть усілякі лиха. Зараз цей аспект відійшов у минуле, і поминають своїх покійників вдома та у церкві: священник на службах читає імена «за упокій», також «за упокій» запалюються свічки біля вівтаря – з метою полегшення їхнього перебування на тому світі, щоб Бог простив їхні гріхи.

Загалом деталізовані і розвинуті уявлення про той світ також допомагали прийняти смерть. Один із народних відповідників слова померти – «переставитися». Тобто переставити себе, перейти з одного світу на інший. Ніби як у іншу країну переїхати – з іншими законами, звичаями, мовою, але ці всі норми можна заздалегідь вивчити і померати зі спокійною душею.

Така підготовка до «переставлення» на той світ наперед позначилася ще одним цікавим явищем: дуже старі люди ще за життя починали готуватися до власної смерті. Жінка літнього віку і в наш час може неодноразово збирати своїх родичів і нагадувати їм, де лежить одяг, у якому її поховати, де – інші речі, які мають бути покладені у труну, де хусточки, які треба буде роздавати людям. Це все називається «вузлик на смерть». Їх готували літні жінки і для себе, і для свого чоловіка окремо, то була не чоловіча справа: «В дідуся як такого вузлика не було, але в шафі роками висів підготовлений костюм, щоб у ньому дідуся поховати» або «Деякі бабусі таке придане у вузлики збирають як на курорт. У моєї бабусі і для дідуся все було зібрано» (Боряк 2023). Ось цікава історія інформаторки з Кіровоградщини: «Згадую часто, коли всі з'їжджалися влітку до бабусі, вечорами вона зачитувала сценарій свого похорону. Він був записаний у зошиті: всі ролі були розподілені, на якому кутку хто має стояти, які хустки кому роздати, хто прийде готувати. Одяг на смерть був наготований, але з внесенням поправок: мама якось подарувала бабусі красіву кофту, але модна річ ушла до вузлика. Як ми не вмовляли бабусю все ж походить при житті в теплій модній кохті, але ніт. Ще чула дивовижну історію про те, як мінявся гардероб в однієї бабусі майже кожного року – мала вона мінливий смак і хотіла йти на той світ, так би мовити, не отстаючи од стрімкої моди світу існуючого» (Боряк 2023). Або ще: «Моя бабуся (північ Київщини) дуже добре підготувала все для свого похорону. Написала інструкцію з детальними вказівками, підготувала одяг, хустки, нагнала самогону. Мамі з тітонькою це дуже полегшило ритуал» (Боряк 2023). І ось схожа ситуація: «Коли наша бабуся помирала, то віддала нам цілий зошит зі «сценарієм» поховання, списком гостей і потрібними стравами на обідах, бо знала що ми як городські щось та забудемо» (Похоронні обряди 2024).

Власне саму домовину теж часто заготовляли заздалегідь – і це вже була справа чоловіка, він дбав про труну і для себе, і для своєї дружини. Важливо, щоб та домовина в очікуванні покійника (іноді десятиліттями) не стояла порожньою, тому туди сипали або стружку, яка лишалася після виготовлення труни, або зерно, або яблука – тобто використовували її як господарське начиння. На Буковині домовину заповнювали зерном, яке щороку змінювали на нове

(фактично, вона слугувала скринею для збереження збіжжя) – боялися, що порожня домовина неодмінно закликатиме власника до смерті (Кожоляк 2001, с. 353). Як хтось із сусідів помирав раніше, то цю труну позичали, а потім сусіди повертали вже нову. Це обговорювали з гумором: «Якщо ти зробив собі домовину – не факт, що тебе у ній поховать» (Боряк 2023).

Але в усій цій підготовці до «переставлення» на той світ найдивнішим є те, що деякі люди ще за життя ставлять самі собі навіть пам'ятники на цвинтарі. На встановленому гранітному пам'ятнику заздалегідь викарбувані усі необхідні дані (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження) – і тільки після rischi залишене місце для дати смерті. Навіть фото часто уже розміщене. Чому так відбувається? З кількох причин. Перше, як зазначено, дуже стара людина, у якої помирали майже всі однолітки (друзі, родичі), уже морально готова також переселитися до них, на той світ. Друге. Людина не дуже покладається на своїх родичів, що вони поставлять їй хороший пам'ятник – це трудоємко і дорого, не хоче їх обтяжувати, тому прагне подбати про себе сама. Або це самотня старенька людина, у якої родичів нема чи вони живуть далеко, зв'язок особливо не підтримують – то їй і нема на кого розраховувати, окрім як на себе саму. І третє. Коли жінка поховає свого чоловіка, вона планує в свій час бути похованою поряд із ним, не десь за кількадесят метрів чи узагалі на іншому краю кладовища. Як це забезпечити? Можна просто поряд із чоловіковою могилою насадивши квітів. Або встановити там стіл і лави для трапези на Гробки. Або ще зробити оградку одразу на дві могили. Проте усі ці способи не надійні: інші люди з села спокійно можуть використати це місце для свого поховання, особливо коли вільного місця на цвинтарі залишається усе менше. Крім того, був час у дев'яностих роках, коли оградки з цвинтарів викрадали і здавали на металобрухт. Тому найнадійнішим способом «зайняти собі місце» стало встановлення надгробної плити і пам'ятника – так уже точно ніхто інший тут нікого не поховає. Більше того, люди й епітафії самі собі пишуть, будучи ще живими, ось наприклад, присвята з пам'ятника на цвинтарі з с. Гориничі Вараського району Рівненської обл.: «Під цим хрестом моя могила, де буду вічно спати я. Згадай і ти мене, моя родино. Колись між вами жив і я» (Дубовська 2021). А найпопулярнішими написами є «Пам'ятаємо, сумуємо. Рідні» і «Любимо, сумуємо, пам'ятаємо» (<https://www.facebook.com/andriipopryk/posts/pfbid036Yt8umcahp3uutCjS6fycVUQKkeUzcB8LaoBmtrURk9yGbGTSzT4q9XSiVtMtcoUI>).

Православна церква не бачить гріха у таких превентивних встановленнях собі пам'ятників за життя, але й не заохочує до цього. Священник Павло Дубінець з Рівненщини пояснює: «Якщо взяти навіть Євангеліє і коли Ісуса розіп'яли, то сказано, що Його поклали у новому гробі, який Йосип зробив для себе. Навіть у Біблії у Новому Завіті є такий приклад, що люди за життя робили собі гроби. Приготування до посмертної участі – я не вважаю це гріхом, це для забобонних людей, хто боїться смерті, розмов про неї – то для них песимізм, страх, навіювання» (Дубовська 2021).

Священник ПЦУ з Тернопільщини Олексій Філюк розповідає кумедні випадки зі своєї практики: «Живий, наприклад, Іван поставив пам'ятника на свою [померлу] Марусю жінку, [і собі та кож поряд – впливає з контексту]. Ну й прийшли поминальні дні – у мене була така ситуація, ще коли я був студентом – коли Іван стоїть збоку, а священник поминає: «Пом'яни, Господи, Івана і Марусю» – а той [Іван] каже: «Священник Роман, я тут, я живий!» – «Ну то нашо ти вже поставив собі знимку і поховав себе на цвинтарі разом з Маруською?». Бувають непорозуміння: часом заклеюють клійонкою [щоб не було видно світлину], вітер зірве ту клійонку, а люди приїхали з міста, кажуть: «О, вже й Галька вмерла, і Іванка вмерла!» А вони живі, ті баби! Але пам'ятники собі понаставляли, фотографій понабивали, на цвинтарі вже рядочками лежать... Воно то гріха в тому нема, але краще інвестувати в добрі справи, а не в ті во граніти» (<https://www.facebook.com/reel/459556993210381>). Священник Павло Дубінець з Рівненщини розповів подібне: «Був випадок одного разу, коли я хоронив покійника, то прийшла бабця до мене і просить освятити пам'ятника. Ну й я пішов. Дивлюся: фотографія є, дата народження написана, прізвище – є все. Питаю: а хто тут похований, бо не пригадую, щоб я хоронив. А вона каже: а то я тут!» (Дубовська 2021).

Отже, прижиттєвою підготовкою до смерті займаються тільки дуже старі люди, які вже, кажучи по-народному, «дожили свій вік». Молоді і літні люди «в розквіті сил» цього переважно не роблять. Старенькі ж заготовляють собі на смерть одяг, домовину, часом і пам'ятник на цвинтарі. Ставлення до смерті у них філософське, із прийняттям її неминучості. Разом з тим, у народному світогляді є чітке уявлення, яка смерть є «хорошою», а яка – «поганою». У зв'язку із повною відсутністю наукових даних про те, що чекає на людину після смерті, народні вірування в цій царині фактично не змінилися за останні кількасот років.

Список джерел та літератури

- БОРИСЕНКО, В. К., 2016, Сімейна обрядовість українців ХХ – поч. ХХІ ст. К.: ІМФЕ.
- БОРЯК, О., 2023, В останню путь. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=4XBTLWswGw>
- ВИНОГРАДОВА, Л. Н., 2008, Смерть хорошая и плохая в системе ценностей традиционной культуры. У: Категории жизни и смерти в славянской культуре. М.: Ин-т славяноведения РАН, 48–56.
- ДУБОВСЬКА, А, 2021, У селі на Рівненщині люди ставлять собі надгробки ще за життя. Чому так відбувається. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://suspilne.media/rivne/129308-u-seli-na-rivnensini-ludi-stavlat-sobi-nadgrobki-se-za-zitta-comu-tak-vidbuvaetsa/>
- КОЖОЛЯНКО, Г. К., 2001, Етнографія Буковини. Т. 2. Чернівці: Золоті литаври.
- Похоронні обряди України. Забобони про смерть. Як поводитись на кладовищі, 2024. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=7doYwMTGKa4>
- Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру, 1990, Упоряд. М. М. Пазяк. К.: Наукова думка.
- ЧЕБАНЮК, О. Ю., 2024, Гробки, Проводи, Діди, Радовниця. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://ukr.radio/news.html?newsID=104113>

References

- BORYSENKO, V. K., 2016, Simeina obriadovist ukrainsiv XX – poch. XXI st. [Ukrainian family rituals XX – early XXI c.] K.: IMFE. [In Ukrainian].
- BORIAK, O., 2023, V ostanniu put. [To the last way]. [Online]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=4XBTLWswGw> [In Ukrainian].
- VINOHRADOVA, L. N., 2008, Smert khoroshaia i plokhaia v sisteme tsennosti traditsionnoi kultury [Nice and bad death in the traditional culture value system] In: Katehorii zhyzni y smerti v slavianskoi kulture. – M.: In-t slavianoviedenia RAN, 48–56. [In Russian].
- DUBOVSKA, A, 2021, U seli na Rivnenshchyni liudy stavliat sobi nadhrobky shche za zhyttia. Chomu tak vidbuvaetsia. [In villages in Rivnenshchyna, people erected their own tombstones being alive. Why does it happen?]. [Online. Available from: <https://suspilne.media/rivne/129308-u-seli-na-rivnensini-ludi-stavlat-sobi-nadgrobki-se-za-zitta-comu-tak-vidbuvaetsa/> [In Ukrainian].
- KOZHOLIANKO, H. K., 2001, Etnohrafiia Bukovyny [Ethnography of Bukovyna]. T. 2. Chernivtsi: Zoloti lytavry. [In Ukrainian].
- Pokhoronni obriady Ukrainy. Zabobony pro smert. Yak povodytys na kladovyshchi, 2024, [Funeral rites in Ukraine. Superstitions about death. How to behave in a cemetery]. [Online]. Available from: <https://www.youtube.com/watch?v=7doYwMTGKa4> [In Ukrainian].
- Pryslivia ta prykazky: Liudyna. Rodynne zhyttia. Rysy kharakteru [Proverbs and sayings: Human. Family life. Character traits], 1990, Uporiad. M. M. Paziak. K.: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- CHEBANIUK, O. Yu., 2024, Hrobky, Provody, Didy, Radovnytsia [Commemoration of the dead]. [Online]. Available from: <https://ukr.radio/news.html?newsID=104113> [In Ukrainian].

Українські традиційні і сучасні уявлення про смерть і підготовку до неї

Актуальність. *Тема смерті та підготовки до неї посідає особливе місце в традиційному світогляді українців і залишається однією з найменш трансформованих сфер народної культури. В умовах сучасних соціальних змін, зокрема воєнних втрат серед військових і цивільного населення України, осмислення традиційних і сучасних уявлень про смерть набуває особливої наукової та суспільної значущості, оскільки сприяє глибшому розумінню механізмів колективної пам'яті, ідентичності та психологічної адаптації до втрат.*

Мета. *Метою статті є аналіз традиційних і сучасних українських уявлень про смерть, потойбічний світ та підготовку людини до переходу з життя у смерть, а також виявлен-*

ня світоглядних, релігійних і соціокультурних чинників, що забезпечують незмінність поховальної обрядовості та світоглядних уявлень про потойбіччя.

Методи. Дослідження ґрунтується на використанні емпіричних та теоретичних методів, що застосовуються в етнології та в інших гуманітарних науках: аналізу, синтезу, історико-порівняльного методу, описового методу. Застосовано аналіз етнографічних праць XIX–XXI ст., фольклору (передовсім прислів'їв і приказок), сучасних усних свідчень, а також матеріалів медіапростору. Метод інтерпретації дозволив розкрити символічне та світоглядне значення поховальних практик і пов'язаних із ними вірувань.

Результати. Встановлено, що уявлення про смерть і похоронні практики в українській традиції є одними з найбільш сталих і консервативних елементів культури, особливо в сільському середовищі. Проаналізовано народні концепції «хорошої» і «поганої» смерті, роль християнської релігійності та культу предків у формуванні ставлення до померлих. Особливу увагу приділено практикам прижиттєвої підготовки до смерті, зокрема формуванню «вузлика на смерть», заготовленню труни, складанню сценаріїв похорону, встановленню надгробків і написанню епітафій за життя.

Висновки. Зроблено висновок, що прижиттєва підготовка до смерті та збереження традиційної поховальної обрядовості виконують не лише практичну, а й важливу психологічну та світоглядну функцію, сприяючи прийняттю неминучості смерті та зниженню екзистенційної тривоги. Поховальні практики постають як значущий механізм колективної пам'яті й культурної спадкоємності, що адаптується до нових історичних умов, зберігаючи водночас свої базові смисли. Отримані результати можуть бути використані в подальших етнологічних, культурологічних і міждисциплінарних дослідженнях теми смерті та традиційних світоглядних уявлень українців.

Ключові слова: смерть «хороша» і «погана», традиційний світогляд, поховальна обрядовість, потойбічний світ.

Natalia Gromova, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Наталія Громова, кандидатка історичних наук, доцентка, історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9738-2396>

Rostyslav Konta, Doctor of Historical Sciences, Professor, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Ростислав Конта, доктор історичних наук, професор, історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6803-3242>

Received: 10.01.2026

Advance Access Published: February, 2026